

УДК 811.161.2'42

ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПОГЛЯДІВ В. ВИННИЧЕНКА (НА МАТЕРІАЛІ «ЩОДЕННИКА» В. ВИННИЧЕНКА)

Домилівська Л.В., Біла А.А.

Інститут філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Стаття присвячена аналізу особливостей вербалізації авторських інтенцій у тексті. Дослідження унаочнює домінуючу позицію мовного матеріалу в науковому пізнанні авторського тексту. На основі проведеного аналізу мовних особливостей «Щоденника» В. Винниченка визначено головні суспільно-політичні погляди митця. Групування лексем за тематичними групами та їх аналіз дозволяють окреслити специфіку вироблення норм української літературної мови на початку ХХ ст. У статті проаналізовано стилістичні функції різних лексичних груп, репрезентованих у «Щоденнику» В. Винниченка.

Ключові слова: мовотворчість, вербалізація, мовна особистість, текст, стилістична функція.

Постановка проблеми. Творчість В. Винниченка суттєво вплинула на розвиток суспільно-політичної думки в Україні, української літератури, а також української літературної мови. «Щоденник» В. Винниченка – джерело творчої думки, наснаги, довшеного та віртуозного таланту – створювався письменником упродовж сорока років і прикметний тим, «що це записки не тільки одного з найвидатніших майстрів української прози першої половини двадцятого сторіччя, не тільки основоположника української модерної драми, видатного публіциста й мемуариста, але й одного з найвидатніших політичних діячів українського національно-державного відродження й першого голови революційного уряду України» [17, с. 7]. «Щоденник» презентує велику кількість записів про творчі плани митця.

Концепція всебічного розвитку нації та ідея національного відродження – центральні в ідіосвіті В. Винниченка. Автор моделює власний проєкт буття українського народу. В основі програми визволення, запропонованої В. Винниченком у «Щоденнику», визначальними є: *процес відродження національної державності, причини-перешкоди для реалізації проєкту національного визволення, механізми збереження національної ідентичності та національної свідомості.*

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчість В. Винниченка з кінця 80-х – початку 90-х років ХХ ст. стала об'єктом уваги літературознавців (В. Базилевський [1], О. Галич [3], Л. Гнідан [4], В. Гуменюк [5], Т. Гундорова [6], Л. Дем'янівська [7], М. Жулинський [8], Г. Костюк [12], Л. Мороз [14], В. Панченко [15], О. Петрів [16], Т. Пушкарєнко [17], Г. Сиваченко [19] та ін.).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Роль щоденникових записів для осягнення творчої спадщини В. Винниченка усвідомлюють усі науковці: «Щоденник» фігурує у зв'язку з найрізноманітнішими аспектами дослідження художнього доробку митця (з'ясування причини суперечності політичних поглядів В. Винниченка; дослідження філософського підґрунтя його романів; аналіз витоків драматичних творів письменника). «Щоденник» є прикладом багатогранної, оригінальної публіцистики, джерелом цікавих лексичних трансформацій. Аналізований текст ілюструє своєрідність використання мовних засобів для вираження по-

зицій, поглядів, настанов автора. Проте мовознавчі праці, присвячені дослідженню «Щоденника» В. Винниченка, досі бракує.

Як зазначає Г. Костюк, «Щоденник В. Винниченка увібрав у себе елементи (щоденників) усіх ґатунків. Поряд зі щоденними записами подій з особистого і суспільного життя знаходимо на бігу схоплені характеристичні неповторні народні вислови, підслухані жаргонні фрази, багатющі діалектизми, міщанський говір (суржик). Щоденник таїть у собі силу-силенну політичних, філософських роздумів, афористичних висловів про світ... Одночасно щоденник виповнено вщерть гострими публіцистичними інвективами. І це стосується не тільки тих чи інших немилих йому сучасників, інколи навіть близьких друзів, не тільки української чи російської загально-суспільної проблематики, але й західноєвропейської» [13, с. 15].

Самобутність аналізованих записок полягає в тому, що всі вони створені в найтрагічніші роки війни і голоду, пройняті, з одного боку, сатирично-іронічним тоном, а з іншого боку, філософськими медитаціями, наповненими часом оптимістичним пафосом свободи духу, волі і надії. Всі записки В. Винниченка не «роззброюють, а мобілізують читача духово» [11, с. 202]. У центрі записок стоїть сам автор: його почуття, болі, переживання, обурення, гнів, успіхи й особисті трагедії, його спогади і плани на майбутнє. І все це зображено не вузько-особистісно, не ізольовано, а на широкому тлі української та світової історії. «Щоденник» вербалізує авторське ставлення до подій, що описуються, а отже, досліджувані тексти увиразнюють талант аналітика, синтетика, психолога і публіциста В. Винниченка.

Формулювання цілей статті. У статті представлено спробу аналізу мовних одиниць, які вербалізують суспільно-політичні погляди В. Винниченка.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вживання на сторінках тогочасної української періодики різних стилістично маркованої лексики засвідчує розширення функціональних параметрів аналізованих мовних одиниць, а також новий етап у процесі жанрово-стилістичної диференціації української літературної мови. Інформаційні матеріали характеризуються точністю і стислістю викладу, що зумовлює функціонування нейтральної суспільно-політичної лексики: *парля-*

мент, парламентський, політика, політичний, демократія, патріотизм, космополітизм, лібералізм, об'єктивізм, опортунізм, ревізіонізм, націонал-соціалізм, національне відродження.

Прикметним є використання В. Винниченком суспільно-політичних термінів: *окупація, агітація, соціалістична революція, соціалістичний штандпункт, генератива, інтернаціональний, громадянство, державність, національно-український рух, шовінізм, провокація, провокатор, дискредитувати, інтернувати, дискредитація, рескрипт, більшевизм, капітал, імперіялізм, політична реакція, спекуляція, інтерпеляція*; термінів на позначення філософських понять: *атараксія, сатисфакція, екстатичність, метафізично, ортодоксальність, догмат*; термінів соціології: *індивідуалізм, колективізм, мізантроп*; музики: *гармонізація*.

Автор вживає лексеми на позначення назв політичних партій, організацій: *незалежники, консервативні групи, імперіялісти, реакціонери, чорносотенна шляхта, чорний бльок, прогресивний бльок, прогресисти, загально-універсально-національно-демократичний бльок*.

У цей час мова публіцистики збагачується лексикою, яка належить до військово-політичної сфери, що пов'язано передусім із актуальними для автора «Щоденника» суспільно-політичними подіями: Першою світовою війною, національно-визвольним рухом тощо. В аналізованих текстах помітним є широке використання назв військових професій, звань: *жовнір, січовик, отаман, відпоручник, летун, протиторпедовець, офіцер-летун, контртортпедовець, рекрут, четарі, білогвардієць, білополяк, петлюрівець, директорівець, комендант, есерівець, гренадер (офіцер добірних частин)*.

Центральними у військової хроніці В. Винниченка є ідеї національно-визвольного руху, що узгоджується із вживання метафоричних конструкцій відповідного синтаксичного оформлення.

Назви професій чи представників прошарків суспільства у текстах В. Винниченка передані повному, часто як прикладки: *капіталіст-лихвар, буржуазний інтелігент, банковий бухгалтер, єврейка-лютеранка, хлібороб-демократ, проте є і генерал, отаман, журналіст, керуючий армією, стражник, городовик, авіатор*.

Також використовуються назви військової техніки, інших реалій військової сфери: *батарея, гідроплян, саперський, розоружене, протиатака, ескадра, шпиталь*. Лексеми *батарея, саперський, протиатака, ескадрон* належать і досі до активного словника літературної мови. Інші, зокрема слово *шпиталь*, активізувалися в останні десятиліття ХХ на початку ХХІ ст. Додамо, у 50–80-ті рр. доміантним є вживання лексеми *госпіталь*, яке також засвідчено у «Щоденнику В. Винниченка».

Через мову преси у 20-ті рр. ХХ ст. в літературну мову входить термінологічна, соціально-економічна і спеціальна лексика. Утворювалася вона переважно за допомогою питомо українських афіксів: *криця, емалевий, пічний, гамарня, рудня, фабрикація (у значенні «виготовлення»)*. До розряду діалектної, застарілої лексики відійшли слова *гамарня, рудня*.

Наголосимо, у «Щоденнику» В. Винниченка зафіксовано складні та складноскорочені на-

зви: *хлібопекарня, елеватор, кокс, радіоактивність, машинобудівельний, огнетривалий (СУМ – Т. І: вогнетривкий), сталетопня (у сучасному слововживанні функціонує також варіант сталеливарня)*.

Крім того, у «Щоденнику» представлено велику кількість запозичень, зокрема з російської мови, а також деяких європейських мов: *делегация, критицизм, дискредитувати, імперіялізм, посольство, модуляції, репрезентант, коаліція, конгрес, мілітаризм, мільярди, окупація, агітація, дегенеративний, контрпроекти, дезорганізованість, альтруїст, інтернаціонал, контрибуції, компаньйон, германофільська, аероплян, догмат, скептицизм, індиферентизм, індивідуалізм, містицизм, резон, дегенерат, мізантроп, ангажувати, антреприза, шалнір*. Варто звернути увагу на лексему «льокай» (застарілий варіант сучасного лакей), хоча В. Винниченко пропонує власне тлумачення: «*Льокай у ресторани (той, що пальта скидає) чистить черевики, обтираючи їх об штани на литках другої ноги, і потім уважно дивиться*» [2, с. 367].

Окрім слова засвоювалися з російської мови або через її посередництво: *переселенець, чиновник, самодержавний*, інші запозичувалися з польської мови: *поверхня (польське powierzchnia), місцевість (польське miejscowość), листоноша (польське listonosz)*.

У «Щоденнику» зустрічаємо також і варваризми: *чекмінь* (верхній чоловічий одяг у кавказьких народів – суконний напівкаптан у талію із складками ззаду) [20, с. 291]; *пірога* (індійська пірога) – (у народів Центральної і Південної Америки та Океанії вузький довгий човен, обтягнутий корою, шкірами або відобаний чи випалений зі стовбура дерева) [20, с. 540].

Зрідка трапляється слово «пораженчеська», що утворилося під впливом російської мови. Цікавою є також лексема «бісіклет», яку В. Винниченко вживає замість «велосипед», з французької мови – *бісіклет (bicyclette)*. Лексема «цепелін» у тексті використовується у значенні *аероплан*, хоча це тип дирижаблів, сконструйованих на початку ХХ ст.; *опінія* (з англ. *opinion*) – *громадська думка (застаріле)*.

Характерним для мови публіцистики 20-х років ХХ ст. є активне вживання церковно-обрядової лексики. У першу чергу, це назви святих, посад, предметів церковного ужитку, християнської літератури: *віктар, вікарій, єпископ, митрополит, парох, канонік, образець, молитовник, хрестик, Бог, ангел, рай, пекло, Ісус, Марія-матір Божа*.

У публіцистичних текстах В. Винниченка досить часто використовує церковно-обрядову лексику: *попівство, релігійний, жерці, молебні, попи кадят, панікадило, розп'яття, попівські ризи («...то йде упитий дзвонами, попівськими ризами, невтомний на паради Петлюра» (іронічно))* [2, с. 367], *розпинала («...за петербурзьке розп'яття розпинала наша «більшість»)* [2, с. 354], яка є засобом мовної виразності.

Окрім цього, у текстах В. Винниченка представлено церковнослов'янськими: *путі поліції неісповідими (іронія)* [2, с. 130]; *многая літа («...співають молебня і многая літа – високій Директорії дзвони дзвонять» (іронічно))* [2, с. 367]; *Аще возможно*

да минує мене чаша сія – чаша урядування, політики (іронічно) [2, с. 334]; біблеїзми на позначення імен та власних назв: Христос, Генісаретське озеро («...російське воїнство проходить крізь кулі й бомби ворога як Христос по водах Генісаретського озера...») (іронічно) [2, с. 79].

Активно входить у мову преси і лексика зі сфери освіти і науки: книгозбірня, бурса, дописувач, школа, освіта, винахідник. Урізноманітнення, диференціація жанрів періодики зумовили появу статей не лише політичного характеру, оглядів міжнародного життя, культурної сфери, а й постанов та розпоряджень уряду, відкритих листів, що відображено в розширенні лексики офіційно-ділового стилю: розпорядок, указ, канцелярія, президія, президент, депеша, чолобитня.

Вживання В. Винниченком імен відомих осіб, громадських діячів, політиків дозволяє авторові висловити суб'єктивну оцінку, критичне ставлення до зображуваного: «...круглоголовий, апатичний Андрієвський» [2, с. 323]; «...мене і Чехівського треба вигнати, як собак...» [2, с. 321]; «...довгоногий Швець зі своїм дитячим, конячим лицем...»; «...шамотливий, з баб'ячим пом'ятим лицем, чванючим зубом Петлюра...» [2, с. 323]; «Денікін галантно одійде набік і скаже: «Будь ласка, панове, ось вам ваша Україна!» [2, с. 368].

В. Винниченко часто використовує у текстах назви країн, міст та урядів, які часто мають характер узагальнення, вживаються для іронічного ефекту, є метоніміями і в тексті стають дійовими особами, які грають у політичні ігри: «...Директорія нещасна»; «Перемисьль зголомнілий, охлялий, виснажений на консервах...» [2, с. 175]; «...терпець Греції тріснув...» [2, с. 191]; «Італія не продає своєї совісті на германських базарах...» [2, с. 190]; «...В Харкові газетка, в Москві газетка, в Одесі журнальчик...» [2, с. 202]; «...присмокталась Австрія...» [2, с. 285]; «...сама пані Антанта...» [2, с. 331]; «...сама наша цвіла Директорія з нафталіновим своїм Секретаріатом, узявшись за руки б'ють поклони перед старою грішницею-Європою». Назву країни «Росія» подано через зневажливе «Кацапія»: «...люття палає вся Кацапія...» [1, с. 287]; «Антанта наступила ногою на горло Німеччини й пхає її у руку перо – підписуй!» [2, с. 350]; «Германія то вистрибне у воду, але вас то вже засмажить!»;

«Для Англії вигідніше їсти рибку смаженою, а для Франції вареною...» [2, с. 352].

У «Щоденнику» автор системно вживає лексику офіційно-ділового стилю, адже досліджувані тексти В. Винниченка стосуються важливих дипломатичних перемовин, договорів, відносин між державами у післявоєнний період та домовленостей між урядами в Україні у революційний період: контрибуції, уряд, делегація, контрпроекти, посольство, парламентаризм, декларовано, економічний союз, міністер закордонних справ, військово-полевий суд, внутрішня політика, інтерпеляція.

Проведений аналіз фактологічного матеріалу засвідчує також вживання автором просторіч, розмовної лексики: фшунеться, фшцатися, хапнути, зашамотіти (зашамотілися городські думи), жижа (народ – величезна жижа), козирнути, рипатися (сиди тихо, не рипайся), забрається, огризалась, кацап чвакає, дяцюшківська, зачучверена, висолоплять, трясця (а щастя, як трясця, – кого схоче, того й нападе).

Висновки з даного дослідження і перспективи. «Щоденник» В. Винниченка є прикладом оригінальної, неординарної, цікавої, часом провокативної і неоднозначної публіцистики. Це синтез критично-аналітичного мислення, політичного хисту, художнього смаку, втілення, вираження і водночас відстоювання громадянської позиції, глибоких моральних засад, непорушних принципів. Кожна проаналізована лексема записок письменника є складовою надзвичайно багатой канви цілісного тексту.

Дослідження мовних засобів, репрезентованих у «Щоденнику» В. Винниченка, дозволяє виявити інтенції автора. Спектр аналізованих одиниць свідчить про домінуючі особливості мовотворчості В. Винниченка. Автор уводить у текст доволі контрастні за стилістичним забарвленням лексеми, за допомогою чого досягає ефекту іронічності, саркастичності тощо.

У цілому функціонування аналізованих мовних засобів у «Щоденнику» В. Винниченка узгоджується з особливостями розвитку української літературної мови ХХ ст., зокрема, із виробленням літературної норми та термінології, а також із процесом жанрово-стильової диференціації української літературної мови.

Список літератури:

1. Базилевський В. Парадоксальний Винниченко / В. Базилевський // Літературна Україна. – 2005. – № 35, 8 вересня. – С. 7.
2. Винниченко В. Щоденник / В. Винниченко; Ред., вступ. ст. і примітки Г. Костюка. – Т. 1. – Едмонтон; Нью-Йорк, 1980. – 483 с.
3. Галич О. Найінтимніші записи своїх думок: жанрові особливості щоденника В. Винниченка / О. Галич // Наукові записки. – Вип. 62. – Кіровоград: КДПУ ім. В. Винниченка, 2005. – С. 42-49. (Серія: Філологічні науки (літературознавство, мовознавство)).
4. Гнідан О. Володимир Винниченко: Життя, діяльність, творчість: [навч. посібник для студ.-філологів] / О. Д. Гнідан, Л. С. Дем'янівська. – К.: Четверта хвиля, 1996. – 256 с.
5. Гуменюк В. П'єса В. Винниченка «Закон» / В. Гуменюк // Дивослово. – 2002. – № 4. – С. 6-8.
6. Гундорова Т. Модернізм як еротика нового (В. Винниченко і С. Пшибишевський) / Т. Гундорова // Слово і час. – 2000. – № 7. – С. 17-25.
7. Дем'янівська Л. Складний дитячий світ. Проза про дітей В. Винниченка / Л. Дем'янівська // Література. Діти. Час. – К., 1989. – С. 52-55.
8. Жулинський М. Художник, распятый на кресте политики: судьба Владимира Винниченко / М. Жулинский // Дружба народов. – 1989. – № 12. – С. 147-160.
9. Колесник Г. Публіцистичний стиль / Г. Колесник // Стиль і час. – К.: Наук. думка, 1983. – С. 92-101

10. Колесник Г. Стилiстичне функцiонування фразеологiчних одиниць в художньо-белетристичному та публiцистичному стилях / Г. Колесник // Взаємодiя художнього i публiцистичного стилiв української мови. – К.: Наук. думка, 1990. – С. 89-126.
11. Костюк Г. Винниченко / Г. Костюк // Щоденник. – Т. 1 (1911-1920) / Ред., вступ. ст. i примiтки Г. Костюка. – Нью-Йорк: Едмонтон; 1980. – С. 7-9.
12. Костюк Г. Володимир Винниченко та його доба: Дослiдження, критика, полемiка / Г. Костюк. – Нью-Йорк: УВАН, 1980.
13. Костюк Г. Свiт Винниченкових образiв та iдей / Г. Костюк // Слово i час. – № 7. – С. 14-26.
14. Мороз Л. Вогонь душi i дим вiд iлюзiй / Л. Мороз // Науковi записки. – Вип. 62. – Кiровоград: КДПУ iм. В. Винниченка, 2005. – С. 11-17.
15. Панченко В. Володимир Винниченко. Парадокси долi i творчостi: Книга розвiдок та мандрiвок / В. Панченко. – К.: Твiм iнтер, 2004.
16. Петрiв О. Екзистенцiальнi iдеї Володимира Винниченка у контекстi української та європейської фiлософської традицiї / Оксана Петрiв // Українська фiлософсько-лiтературна традицiя: екзистенцiальнi проблеми / В. Скотний, Л. Гамаль, Т. Бiлан та iн. – Дрогобич: Вимiр, 2008. – С. 123-165.
17. Пушкаренко Т. Текст i автор (Записки кирпатого Мефiстофеля та Щоденник В. Винниченка) / Т. Пушкаренко // Слово i час. – 2000. – № 9. – С. 26-31.
18. Сагач Г. Експресивне словотворення у публiцистичнiй / Г. Сагач // Култура слова. – 1978. – Вип. 15. – С. 42-46.
19. Сиваченко Г. Винниченковi щоденники (1926-1951) чеснiсть iз свiтом i самим собою / Г. Сиваченко // Слово i час. – 2000. – № 7. – С. 80-88.
20. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. I. К. Бiлодiда. – К.: Наукова думка, 1970-1980. – Т. 10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrlit.org/slovyuk/slovyuk_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh

Домиловская Л.В., Биля А.А.

Институт филологии

Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

ОСОБЕННОСТИ ВЕРБАЛИЗАЦИИ ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИХ ВЗГЛЯДОВ В. ВИННИЧЕНКО (НА МАТЕРИАЛЕ «ДНЕВНИКА» В. ВИННИЧЕНКО)

Аннотация

Статья посвящена анализу особенностей вербализации авторских интенций в тексте. Исследование наглядно показывает доминантную позицию языкового материала в научном познании авторского текста. На основе проведенного анализа языковых особенностей «Дневника» В. Винниченко определены главные общественно-политические взгляды писателя. Группирование лексем по тематическим группам и их анализ дают полное представление о специфике выработки норм украинского литературного языка начала XX в. В статье проанализированы стилистические функции различных лексических групп, представленных в «Дневнике» В. Винниченко.

Ключевые слова: языкотворчество, вербализация, языковая личность, текст, стилистическая функция.

Domylivska L.V., Bila A.A.

Institute of Linguistics,

Taras Shevchenko National University of Kyiv

FEATURES OF VERBALIZATION OF V. VYNNYCHENKO' SOCIAL AND POLITICAL VIEWS (BASED ON V. VYNNYCHENKO' «DIARY»)

Summary

The article deals with the analysis of peculiarities of verbalization of the author's intentions in the text. The study exemplifies the dominant position of linguistic material in scientific knowledge of author's text. This article provides an analysis of the linguistic features of the «Diary» by V. Vynnychenko, which gives an opportunity to identify the major social and political views of the artist. The grouping of lexemes which is based on the thematic principle and their analysis gives a full understanding of the specifics of rule-making process of Ukrainian language at the beginning of XX th. The article analyzes stylistic functions of various lexical groups, represented in the «Diary» by V. Vynnychenko.

Keywords: linguistic creativity, verbalization, linguistic identity, text, stylistic function.